

Երարկուս Արեւիկոս կայսեր մեռնելէն առաջ՝ իր Կոմնոդոս որդւոյն ու աւեր վարպետներուն ըսած խօսքերը .

« Եր տեսնէք որ Կոմնոդոս զաւակս մի նսկ կը մնայ . ինքը ինծի ժառանգ ու յաջորդ պիտոր ըլլայ : Երբոր պզտիկ էր , շատ անգամ զինքը գրկերնիդ առած էք . հիմայ որ մեծցած է , սիրտերնիդ առէք զինքը : Ինչուան հիմայ իրեն վարժապետ էիք , ասկէց ետքը հայր եղէք . ինչուան հիմայ ես կը հոգայի զինքը , ասկէ ետքը ձեզի կը մնայ զինքը հօգայ : Ինքը նոր շինուած նաւու մը կը նմանի , որ ծովուն անդունդը պիտոր ելլէ կատաղի ալիքներու դէմ . մէկ դիէն մորիկները առագաստներուն զարնելով՝ ծռեն պիտոր զինքը ընկղմելու , մէկալ դիէն ծովուն մէջ ծածկուած ժայռերը սպառնան պիտոր զինքը ջախջախելու . աս վտանգներուն մէջ խիստ հարկաւոր է իրեն ղեկ մը ունենալ : Շատ կը ցաւիմ իր վրայ . ով որ զինքը կը սիրէ , պէտք է ցաւի իր վրայ . ու աւելի ցաւի իր կենացը վրայ քան թէ իմ մահուանս : Վասն զի ես ազատեցայ ծովուն մորիկներէն , ու առանց նաւարեկութեան հասայ նաւահանգիստը . իսկ ինքը դեռ նոր պիտի նաւարկէ՝ վտանգներու հետ կռուելով : Դեռ պատանի է , փորձառութիւնը պակաս , թէ որ ապրէի , իմ երկայն փորձառութեամբս զինքը աղէկ ինքնակալ մը կ'ընէի Հռովմայ :

« Թագաւորներն որ դեռնոր կը սկըսին Թագաւորել՝ թէ որ հաւտային իրենցմէ առաջ պարտքերնին ընող Թագաւորներու , ո՛հ , կ'իմանային որ ինչ դժար բան է մէկու մը այնչափ գաւառաց կառավարութիւն իր վրայ առնել . Թագաւորին կեանքը կը լմրնայ , անոնց գանգատը չի լմրնար : Թագաւորը մէկ հոգի մըն է , մէկ հոգիէ աւելի գործք չի կրնար ընել . հպատակները շատ են , ու ամենքն ալ կը սպասեն որ Թագաւորը զամենքն ալ հոգայ : Լիւրիկիոյ վերջի գոհհիկին ալ աչքը կայսեր վրայ

է , ու կը կարծէ որ կայսրը զինքը հօգալէն ուրիշ բան չունի : Անիրաւները կ'ուզեն որ կայսրը գլուխը Թագ դրածին պէս , ձեռքը գաւազան առածին պէս , իրենց անիրաւութեանը օգնէ . ագահները կ'ուզեն որ զիրենք հարստացնէ , թշուառները կ'ուզեն որ զիրենք երջանկացնէ , ամենքն ալ կ'ուզեն որ իրենց ուղածը ընէ : Կերակուր մը ամենուն ալ ախորժելի չըլլար . խորված ալ ըլլայ՝ մէկուն ոսկորոտ մասը կ'իյնայ , մէկալիւն ջրոտ , ամենուն չքաւեր կակուղ ու համով մասը : Ամեն բան ամենուն չես կրնար տալ . մէկուն՝ առածը՝ մէկալիւն կորուստ է : Ամենքը գիտեն որ հրամանքը դժար բան է , ու մէկը չուզեր հնազանդիլ :

« Տեսնելով որ օրերս կը պակսէին ու տկարութիւնս կ'եւելնար , ու կատկածելով աս վտանգը՝ որուն մէջն եմ հիմայ , Սիկիլիայի պատերազմէն դարձածիս պէս՝ կտակս գրեցի . որուն մէջը զձեզ զաւակիս վարպետ ու կայսերութեանը կառավար ըրած եմ : Պէտք է ամենքդ մէկ ըլլաք սիրով ու անկեղծութեամբ . մեծ վտանգ է Թագաւորի մը՝ երբոր իրեն խորհուրդ տուողները մէկ կարծիքի ու մէկ դիտաւորութեան տէր չեն . ընդհակառակն մեծ բարեբախտութիւն է Թագաւորի մը ու իր հպատակներուն՝ երբոր իր ծերակոյտը ու իր խորհրդականները մէկ խորհուրդ ու մէկ դիտաւորութիւն ունենան : Հոռման ատենը սիրելի եղաւ իր ժողովրդ , դեանը , ու ահարկու իր թշնամեացը , երբոր իր իրեքհարիւր փորձ խորհրդականները միաբան էին . կարծիքնին ալ իրարմէ տարբեր ըլլար , դիտաւորութիւննին նոյն էր՝ հասարակաց բարիքը : Երբոր խորհրդականաց մէջ նախանձ ու շահախնդրութիւն կը մտնայ , ամեն բան տակնուվրայ կ'ըլլայ , ու Թագաւորը ատելի : Երբոր պաշտտականաց մէկը նախանձու կամ վրէժխնդրութեան կամ փառամոլութեան կիրք ունի սրտին մէջ , իրաւունքը կը կորսնցնէ Թագաւորին մօտենալու . վասն զի իր կիրքը չթողուր որ Թագաւորին ու

ժողովրդեան բարիքը ուզէ՝ Ո՛հ, որչափ կը սխալվն թագաւորներն որ կերաւորնին թունաւորած չըլլալուն այնչափ հոգ կը տանին, ու չեն զգուշանար իրենց քովը եղողներէն որ զիրենք չի-թունաւորեն չար խորհուրդներով։ Թու-նաւորած կերակուրը օրն անգամ մը կրնայ տրուիլ, բայց չար խորհուրդը ամեն ատեն։ Թոյնին դիմացը կրնաս առնել դեղթափով, բայց չար խորհուրդը չբժշկուիր։ Վերջապէս թոյնը զթագաւորը միայն կը մեռցնէ, չար խորհուրդը բոլոր տէրութիւնը կը կործանէ։

«Խեղացի թագաւոր մը իր անունը իր կեանքէն վեր կը դնէ։ հիմայ դուք որ զաւակիս վարպետներն էք ու կայսերութեանը կառավար, պարտեկան էք իր անուանը հոգ ունենալ։ ու ինչպէս դոսի թշնամիներէն զինքը կը պահէք, ասանկ ալ ներսիններէն պահելու պարտեկան էք։ Զաւակիս տարիքը դեռ պզտիկ ըլլալուն համար՝ չըլլայ թէ զինքը արհամարհէք։ զձեզ իրեն հայր ըրած եմ, զինքն ալ ձեզի որդի։ բայց միշտ ձեր թագաւորն է։ Մանաւանդ դժար բաներու մէջ խորհուրդ տուէք իրեն, ատենաբանները թող խօսին, ատեանները թող քննեն, բայց ետքի որոշումները իր իրաւունքն է, ինքն է ամենուն տէրը։

«Վարպետներուդ ըսելիքս ըսի։ հիմայ քեզի կ'ըսեմ, որդեակ։ Անոնց ըսի ինչպէս խորհուրդ տան պիտոր քեզի, քեզի ալ կ'ըսեմ, ինչպէս իրենց խորհուրդը պիտոր ընդունիս։ Շատ աւելի դիւրին է խորհուրդ տալը՝ քան թէ ընդունիլը։ մարդ չկայ որ ուրիշի խորհուրդ չտայ, թէ և դիմացինը կարօտ չըլլայ իր խորհուրդին։ շատ քիչ մարդ կայ՝ որ ուրիշի խորհուրդը ընդունի, թէ և կարօտութիւն ունենայ անոր։ Չեմ գիտեր որ տուած խրատներս քեզի օգուտ պիտոր ընեն։ վասն զի կենդանութեանս ատեն չըրածդ, չեմ յուար որ մեռնելէս ետքը ընես։ բայց ես իմ պարտքս կ'ընեմ, թէ քեզի իբրև հայր, և թէ Ժողովրդեանս իբրև կայսր։ թէ որ դուն աղէկ չըլլաս, Հռոմ կրնայ գանգըտիլ

մօրմէդ՝ որ քեզ փափուկ մեծցուց, մուլութիւններդ աճեցուց։ կրնայ գանգըտիլ քեզմէ ալ՝ որ մուլութիւններուդ կը հետևիս։ բայց ինծմէ չիկրնար գանգըտիլ՝ որ քեզ խրատած չըլլամ։ Գիտեմ որ մահուանս վրայ այնչափ չես ցաւիր, որչափ որ կայսր ըլլալուդ համար կ'ուրախանաս։ ու չեմ զարմանար, վասն զի ուր որ զգայականութիւնը կը տիրէ, բանականութիւնը անկէց կը հեռանայ։ Շատ բան աղէկ չճանչցուելուն համար կը սիրուի։ որչափ բան կայ որ եթէ մէկը աղէկ ճանչցած ըլլար՝ սիրելու տեղը կ'ատէր, բաղձալու տեղը անկէց կը փախչէր։

«Վաթսուռներկու տարի փորձով սորվածս քեզի կը սորվեցընեմ, որդեակ։ և որովհետեւ զաւակս ես ու դեռ քիչ է տարիքդ, պէտք է որ ծերունի հօրդ խօսքին մօտիկ ընես։ Կայսր պիտոր ըլլաս, աշխարհքիս պիտոր հրամես։ գիտցիր որ թագաւորաց պալատին մէջ ամենքը հասարակաց օգուտը փնտռել կը ձեացընեն, բայց ամեն մարդ իր օգուտը կը փնտռէ։ ինչ աղիւ անձինք կ'իյնան, ինչ անարժաններ կը բարձրանան։ ինչ անմեղներ կ'աքսորուին, ինչ յանցաւորներ պատուի կը հասնին։ չողորթութները կը սիրուին, առաքինիները ատելի կ'ըլլան։ Հռոմայ պարիսպները որ չափ բարձր են՝ այնչափ ցած են առաքինութիւնները։ իր շէնքերուն քարերը կարելի է համրել, բայց իր մէջը եղած մոլութիւնները կարելի չէ։ Իրեք տարուան մէջ կրցայ Հռոմայ բոլոր աւրուած շէնքերը նորոգել, բայց երեսուն տարուան մէջ իր մէկ թաղին բարքը չիկրցայ չտկել։ Հաւատա ինձի, որդեակ, որ մեծ քաղքի մը պարծանքը իր շէնքերը չեն, այլ իր լաւ բնակիչները։ Մեր նախնիք ուրիշներուն յաղթեցին՝ անոնց տկարութեանը համար։ հիմայ ուրիշները մեզի պիտոր յաղթեն՝ մեր մոլութիւններուն համար։ մեր նախնեացը քաջութեանը համար՝ ուրիշները զմեզ կը պատուեն, մեր մոլութիւններուն համար՝ մեր ետեկները զմեզ պիտոր անարգեն։

« Զանա որդեակ որ կայսերութեան ազատութիւնը դքեզ մոլութեան մէջ չիձգէ. ազատ անիկայ չէ՝ որ ազատութեան մէջ կը ծնանի, այլ անիկայ՝ որ իր ազատութիւնը կը պահէ. քանիներ գերութեան մէջ ծնան, ու իրենց լաւութեանը համար՝ ազատ մեռան. քանիներ ալ ազատ ծնան ու գերութեան մէջ մեռան իրենց գէշութեանը համար: Ազատութիւնը հոն է, ուր որ է ճշմարիտ ազնուականութիւնը. աւելի ազատութիւն կուտայ քեզի քու ազէկութիւնդ, քան թէ կայսր ըլլալդ: Համարձակ կը պատժէ յանցաւորը՝ ով որ նոյն մոլութիւնը ինք ալ չունի. չհամարձակիր պատժելու զյանցաւորը՝ ով որ նոյն մոլութեանը համար ինք ալ արժանի է պատժոյ: Թաղաւորին զէնքերը չեն որ զինքը սիրելի կ'ընեն ժողովորդեան, այլ իր առաքինութիւններն են: Օգոստոս շատ աւելի ազգեր հնազանդեցուց իր առաքինութեան համբաւով, քան թէ Գայիոս իր հօրեղայրը զօրքերուն բազմութեամբը: Պիւռոս Եպիփրոսի երեւելի թագաւորը իր մատնիին վրայ փորել տուեր էր աս խօսքը. Առաքինի մարդու մը քիչ վարձք է աշխարհքիս տիրելը, իսկ մոլի մարդու մը քիչ պատիժ է մահը: »

« Դեռ տարիքդ քիչ է, բնութիւնդ զբօսանք կը սիրէ, անոր համար քեզի կը թողում՝ իմ իշխանացս զաւակները՝ որոնց հետ կրնաս ձուկ որսալու երթալ, ձի հեծնալ, բազէ թոցընել, վայրի կենդանիներ զարնել, զէնք չարժել, տեսարանները երթալ, և ուրիշ քու հասակիդ վայլած զբօսանքները ունենալ: Բայց կառավարութեան, պատեւրազմի, զինադադարման, տուրք պահանջելու, իշխանութիւն տալու, իշխանութենէ ձգելու, պատժելու, վարձատրելու, և ասոնց նման բաներու մէջ պէտք է խելացի ու առաքինի ծերերու հետ գործք տեսնաս: Ուրեմն իբրև կրտսեր մը՝ կտրիճներու հետ զուարճացիր. բայց իբրև կայսր՝ ծերերու հետ խորհուրդ ըրէ: Բազմութեան խորհուրդով եղած գործքը յաջող ալ որ չերթայ,

ձախորդութեան ֆրասը ամենուն վրայ կը բաժնուի, ամենքը մէկտեղ ճարը գտնալու կը ջանան: Բայց աս ալ քեզի խրատ ըլլայ, որդեակ, որ շատերը առանց քու խնդրելուդ խորհուրդ կ'ուզեն տալ քեզի. աս բանին համար ընդհանուր կանոն ըլլայ քեզի որ ոչ երբէք հետեիս անանկ մարդու մը խորհուրդին՝ որ ուրիշ անգամ ուրիշ ֆրասակար խորհուրդ տուած է. վստահ չի անանկ մարդը դքեզ իր շահախնդրութեանը ծառայեցընել կ'ուզէ: Ո՛հ որդեակ, տանըհինգ տարի մեծամեծ պաշտօններու մէջ եղայ, տասներութը տարի ալ կայսր, շատերը ուրիշի ֆրաս ընելու համար խօսեցան հետս, քան զանոնք շատերն ալ իրենց օգտին համար, մէկը չեղաւ որ ուրիշի օգտին համար, կամ ինծի ազէկութիւն ընելու համար խօսի: Անոր համար պաշտօնս մէջ չպահեցի անանկ մարդն որ՝ հասարակաց օգուտը չէր փնտռեր:

« Յամին հիմնադրութեան Հոռմայ 659, Լուկուլլոս Սիլլայի մեծ բարեկամը, Միհհրդատայ դէմ պատերազմի գնացած ատենը, Տիգրանակերտ քաղքին արքունեացը պղնձի դրանը վրայ արձանագրութիւն մը գտաւ, որ կ'ըսեն թէ մեծին Աղեքսանդրի վարպետին գրածը ըլլայ. արձանագրութեան իմաստը աս էր. « Խելացի թագաւոր չէ ան՝ որ մէկը միայն սիրելով՝ կեանքը վտանգի մէջ կը դնէ, ու կեանքը չապահովեր զամենքը սիրելով: Խոհեմ թագաւոր չէ ան՝ որ մէկու մը ազահութիւնը լեցընելու համար՝ ուրիշները կը զրկէ: Յանդուգն թագաւոր է ան՝ որ մէկու մը խորհուրդին կը հետեի շատերուն խորհուրդին դէմ: Վերջապէս անխելք թագաւոր է ան՝ որ մէկը սիրելուն համար՝ ամենուն ատելի կ'ընէ զինքը: » Լուկուլլոս պատերազմէն բերած գանձը մէկ կողմը դրաւ, մէկալ կողմն ալ աս արձանագրութիւնը, ու ծերակուտին ըսաւ որ երկուքին մէկը ընտրէ. ծերակոյտը մէկդի ձգեց գանձը, ու արձանագիրը ընտրեց:

« Հիմայ ըսեմ քեզի նաև ինչ որ ալ

կը բաղձամ որ ընես մեռնելէս ետքը :
Թէ որ իմ զաւակս ես , պէտք է որ ա-
ղէկ հոգ ունենաս անոնց՝ որ ինծի սի-
րելի էին : Նախ կը յանձնեմ որ տա-
ճարեմքն ու քուրմերը մեծարես 'ի պա-
տիւ դից . Հոռոմ այնչափ տեքց՝ որչափ
որ իր կրօնքը . Կարգեղոնացոց ալ ոչ
գանձը պակաս էր և ոչ արիւթիւնը ,
բայց իրենց կրօնքի պակասութեանը ու
արծաթսիրութեանը համար կործանե-
ցան : Կը յանձնեմ քեզի ելիա կինս
ալ . իրաւ՝ քու խորթ մայրդ է , բայց
իմ կինս է . անոր եղած անիրաւութիւ-
նը՝ ինծի կ'ըլլայ : Ոստիա քաղքին եկա-
մուտը իրեն ապրուստ թողուցած եմ ,
ու վուկիանի պարտէզն որ ես տնկեր
եմ՝ իրեն գրօսանացը համար թողու-
ցեր եմ . մի գրկեր զինքը անոնցմէ . յի-
շէ որ հոռոմայեցի տիկին մըն է մանկա-
մարդ որբեարի , Տրայիանոսի տնէն ,
քու մայրագիրդ , ու իմ օրինաւոր կինս .
քեզի նորէն կը յանձնեմ զինքը :

Քուրերդ ալ աղէկ նայէ . զիրենք օ-
տար թագաւորներու հարս չըրի , այլ
բուն Հոռոմայեցոց՝ որոնք քու քեռի-
ներդ են , զիրենք ալ մեծարէ՝ որ քեզի
օգնեն : Խոհեմութիւն ունեցիր որ քու-
րերդ ոչ գանգալին՝ երեսի վրայ մնալով
մեռնելէս ետքը , և ոչ խեղուրնին թըռ-
ցընեն՝ ուրախութիւն եղբայրնիս կայսր
եղաւ ըսելով . վասն զի կանանց բնու-
թիւնը խիստ փափուկ է , պզտի պատ-
ճառով մը տփզոհ կ'ըլլան , պզտի պատ-
ճառով մըն ալ կը հպարտանան : Ինչ
կերպով որ ես կը բռնէի զիրենք , դուն
ալ անանկ բռնէ . իրենց պատճառաւ
ժողովրդեան բերանը չիյնաս : Լիպուլ-
լա քոյրդ ալ որ Եստեայ կուսանաց մէկն
է՝ մասնաւոր կերպով քեզի կը յանձ-
նեմ . յիշէ որ քու մօրդ զաւակն է , իմ
փաւստինէիս՝ որ այնչափ կը սիրէի , ու
ինչուան հիմայ լացի վրան : Երկու հա-
զար արծաթ գահեկան կու տայի Լի-
պուլլային տարուէ տարի իր պիտոյիցը
համար . զինքն ալ հարս պիտոր ընէի ,
թէ որ երեսը չայրեր կրակէն՝ որ ամեն-
քը դժբախտութիւն սեպեցին , ու փաւս-
տինս իր մայրը միշտ կուլար ատ դի-

պուածին համար : Բայց ատ դժբախ-
տութիւնը ես իրեն երջանկութիւն կը
սեպեմ . ալ աղէկ է երեսը այրելը , քան
թէ իր անունը շատերէն ծամծրմուխը :
Հաւտա ինծի որ թէ՛ դից ծառայելուն
համար , և թէ՛ բարի անուն ունենալուն՝
ինքը աւելի երջանիկ է տաճարին մէ-
ջը , քան թէ դուն արքունեաց մէջ . մա-
հուան ատենը ինքը աւելի գոհ պիտոր
ըլլայ իր փակուած ապրելուն , քան թէ
դուն քու ազատ ապրելուդ վրայ : Լու-
կանիա գաւառին եկամուտներէն եր-
կու հազար արծաթ գահեկան կապե-
ցին իրեն , չըլլայ որ դադրեցընես :

« Դրուսիա որբեարի կնիկն ալ կը
յանձնեմ քեզի , որ ծանր դատաստան
մը ունի . Խոռվութիւններու ատեն ե-
րկը բանտը դրուեցաւ ու աքսորուե-
ցաւ . խիստ կը ցաւիմ վրան . իրեք ա-
միս է որ աղերսագիր մը տրուած է ,
բայց ծանր պատերազմի մէջ ըլլալով՝
չկրցայ լմնցընել իր դատաստանը : Ոչ
երբէք որբեարի մը բողբոջ ութ օրէն
եւել ուշացուցեր եմ քովս . կարեկից
եղիր անանկներուն , վասն զի որբեա-
րիները երբոր իրենց դատը ուշանալով
կարօտութեան մէջ կ'իյնան՝ պարկեշ-
տութիւննին վտանգի մէջ կ'ըլլայ . դա-
տաստանը վաստակելու ալ ըլլան , ա-
նուննին կը կորսընցընեն : Ցաւակից ե-
ղիր աղքատներուն ու անանկներուն ,
թէ որ կ'ուզես որ զքեզ հարստացընեն
դիք :

« Կը յանձնեմ քեզի նաև իմ ծառա-
ներս , որ այսչափ տարիէ 'ի վեր սաս-
տիկ պատերազմի ատեն ալ հաւատար-
մութեամբ ծառայեցին ինծի , ծերու-
թեանս ու երկայն հիւանդութեանս ա-
տեն զիս հոգացին . իրենց շատ նեղու-
թիւն տուի : Անոնք ինծի համար իրենց
հանգստութիւնը ու կեանքերնին ալ
դրին , ուրեմն իրաւունք է որ իրենց
վարձը ընդունին . ես միշտ զիրենք
մեռնելէս ետքն ալ պիտոր յիշեմ . դուն
ալ ասով պիտոր ցուցընես բարի զա-
ւակ ըլլալդ , թէ որ զիրենք աղէկ հո-
գաս : Տղայութեանդ ատեն իրենք ըզ-
քեզ հոգացին , դքեզ գիրկերնին մեծ-

ցուցին. հիմայ մեծ ապերախտութիւն կ'ըլլայ քեզի ու կայսերութեանդ նախաւորինք՝ թէ որ իրենց ծերութեանը ատեն դռներդ իրենց դէմ գոցես: Մահուանս ատեն զիրենք յիշելէս կրնաս իմանալ որ ինչպէս կը սիրէի զիրենք կենացս մէջ »:

Աս ամեն յանձնարարութիւնները ընելէն ետքը Մարկոս Աւրելիոս հրամայեց իր քարտուղարին՝ որ իր գրքատունէն բերէ ան սնտուկն որ մէջը տախտակ մը պահէր էր, իրեք ոտնաչափ լայն, երկու ոտնաչափ երկայն: Լիբանանու մայրէ էր տախտակը, չըջնակն ալ միեղջերուի եղջիւրէ: Կայսրը բացաւ սնտուկը, ու ան տախտակը ձեռքը առած՝ ըսաւ. «Աս ետքի օրուանս համար պահէր էի աս մեծ գամձն որ բոլոր կենացս մէջ վայելեցի. կայսերութեանս տասներորդ տարին՝ Պարթևները ինծի դէմ պատերազմի ելան. անձամբ գնացի վրանին, ու իրենց յաղթելէս ետքը՝ Եգիպտոսի հին Թեբայիդը գնացի՝ ան տեղի հնութիւնները տեսնելու. անոնց մէջ՝ քրմապետի մը տունը՝ աս տախտակը գտայ, որ Եգիպտոսի Թագաւորներուն անկողինի գլուխը կը կախեն եղբր: Քրմապետը հասկըցուց ինծի որ Պտղոմէոս, մեծին Աղեքսանդրի առաքելն ի յաջորդներէն մէկը, շինեւ էր ան տախտակը, ու իրեն յիշատակ, իր յաջորդներուն ալ խրատի համար՝ զգուշութեամբ կը պահէին անիկայ քուրմերը: Առի իրենցմէ ան տախտակը, ու միշտ քովս կը պահէի. կը խնդրեմ՝ ի դից որ քու գործքերդ ասոնց վրայ գրուած խրատներուն համեմատ ըլլան: Իբրեւ կայսր ժառանգ ըրի գրեզ այսչափ գաւառներու, իսկ իբրեւ հայր աս տախտակը կը թողում քեզի ժառանգութիւն »:

Աս խօսքերս ըսելէն, ու տախտակը կոմոդոսին տալէն ետքը մեռաւ Մարկոս Աւրելիոս կայսրը:

Տախտակին վրայ յունարէն ոտանաւոր գրուած էին աս խօսքերը.

«Ոչ երբէք պատուեցի անիրաւ իր հա-

րըստութեանը համար, և ոչ արդարեւ անարգեցի իր աղքատութեանը համար:

Ոչ երբէք՝ աղքատին իրաւունքը ոտքի տակ առի՝ հարուստին չղաչելու համար:

Ոչ երբէք մէկու մը պարգև տուի՝ սիրտս անանկ ուզելուն համար, և ոչ պատիժ՝ իրեն դէմ ըլլալու համար:

Ոչ երբէք չարիքը առանց պատժոյ թողուցի, և ոչ բարիքը առանց վարձատրելու:

Ոչ երբէք ետ կեցայ դատաստանը տեսնելէն՝ որոնք ինծի դիմեցին, և ոչ ոչորմեկէն՝ որոնք ողորմութեան արժանի էին:

Ոչ երբէք բարկացած ատենս մէկը պատժեցի, և ոչ ուրախութեան մէջ մէկը վարձատրեցի:

Ոչ երբէք յաջողութեան մէջ անզգոյշ եղայ, և ոչ ձախորդութեան մէջ յուսահատեցայ:

Ոչ երբէք շողաբորթ մարդ քովս մօտեցուցի, և ոչ բամբաստողներուն ականջ կախեցի:

Ջանացայ միշտ լաւերուն սիրելի ըլլալ, ու չարերուն ահարկու »:

Հնդկաստանի ընտանի կենդանիներ.

ՓԻՂ ԵՒ ՈՒՂՏ

Անգղիացի ճանապարհորդ մը շատ աղէկ կը ստորագրէ այս երկու կենդանիները, զորոնք վարժեցնելով մարդիկ իրենց պիտոյիցը կրնան գործածել, որոնք կարգէ դուրս օգտակար են Արևելոց:

«Առաւօտեան նախաճաշ պատրաստուելու ժամանակ կը զուարճանայի, տեսնելով փիղ մը և քանի մը ուղտ՝ զորոնք իրենց ծառաները զօրավարի մը կահ կարասիքով կը բռնաւորէին:

Փղին դիւրանասաց բնաւորութիւնը, և իրեն մտաց կարողութիւնը արդէն իսկ յայտնի է ամենուն, բայց տեսնա-